

Jačaju li autoritarne tendencije u Srbiji?

Danijela Dolenc

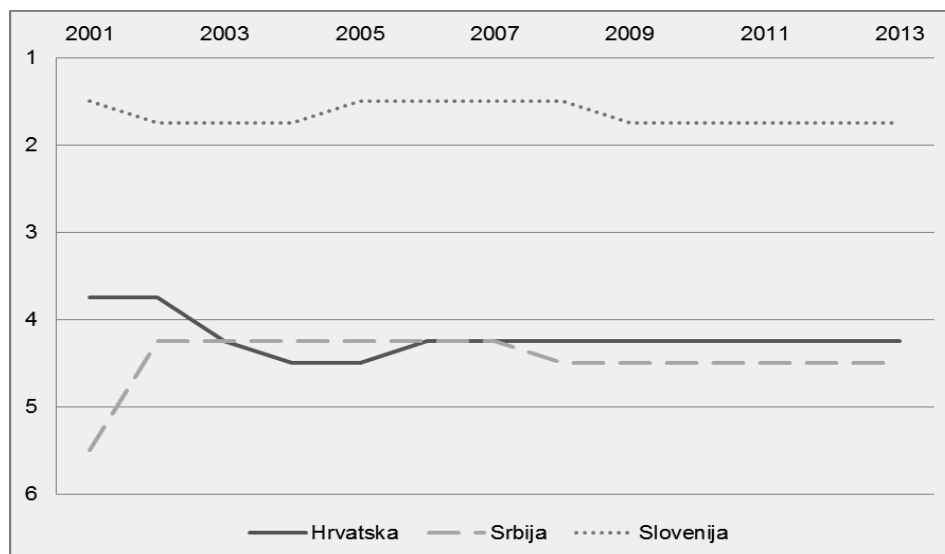
Unatoč tomu što medijske analize Aleksandra Vučića i njegove vlade ističu kako je rizik jačanja autoritarnih tendencija u Srbiji sasvim izvjestan, pa se rade usporedbe s vladavinama Viktora Orbana i Vladimira Putina, smatram da ove izbore treba promatrati unutar šireg okvira modela vladavine u Srbiji koji se razvio nakon rušenja Miloševićeve vladavine

Nakon što je službeno potvrđeno da je na parlamentarnim izborima 16. ožujka 2014. Aleksandar Vučić sa Srpskom naprednom strankom (SNS) osvojio 48,35 posto glasova – više nego Milošević tijekom svoje vladavine – većina se analiza ne bavi programskim odrednicama nadolazeće vlade, već ističe zabrinutost zbog izglednog jačanja autoritarnih obrazaca vladavine u Srbiji, svojevrsne 'Orbanizacije' koja se čini neizbježnom uz premoćnu većinu od 63 posto mandata u Skupštini. Jedno od temeljnih demokratskih načela upozorava na to da kad je vladajuća stranka snažnija od svih oporbenih stranaka zajedno, opozicija ne može obavljati svoju primarnu funkciju kritičkog korektiva vlasti.

Rezultati parlamentarnih izbora označili su krah DOS-a – Demokratska stranka i nedavno osnovana Nova demokratska stranka Borisa Tadića zajedno su slabije od Socijalističke partije Srbije, dok Koštuničina Demokratska stranka Srbije, Liberalno-demokratska partija Čedomira Jovanovića i Ujedinjeni regioni Srbije Mladana Dinkića nisu uspjeli prijeći izborni prag. Suočeni s poraznim rezultatima, Dinkić i Koštunica podnijeli su ostavke na dužnost predsjednika svojih stranaka, a neki su srpski analitičari prozvali rezultate ovih izbora "kontrarevolucijom 6. oktobra" odnosno "bankrotom petooktobarske politike u Srbiji".²

Unatoč tomu što medijske analize Aleksandra Vučića i njegove vlade ističu kako je rizik jačanja autoritarnih tendencija u Srbiji sasvim izvjestan, pa se rade usporedbe s vladavinama Viktora Orbana i Vladimira Putina³, smatram da ove izbore treba promatrati unutar šireg okvira modela vladavine u Srbiji koji se razvio nakon rušenja Miloševićeve vladavine i početka tzv.

Danijela Dolenc, docentica na Odsjeku za komparativnu politiku Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu. E-pošta: ddolenc@fpzg.hr

Grafikon 1: Snaga pravne države i neovisnost pravosuđa u Srbiji, Hrvatskoj i Sloveniji

Izvor: Freedom House Nations in Transit 2013. godine

druge tranzicije u Srbiji 2000. godine. Najprije je važno ustvrditi kako u kontekstu demokracija trećeg vala, nastalih nakon pada Berlinskog zida 1989. godine, Srbija do danas nije dosegla prag konsolidiranosti svoje demokracije. Godišnje izvješće *Nations in Transit* iz 2013. godine, koje je objavio Freedom House, režim u Srbiji svrstava u kategoriju polukonsolidiranih demokracija, što je status koji ta zemlja dijeli s Hrvatskom, Crnom Gorom, Makedonijom, Bugarskom i Rumunjskom.⁴ Od bivših jugoslavenskih republika jedino je Slovenija u skupini potpuno konsolidiranih demokracija.

Grafikon 1 prikazuje status snage pravne države i neovisnosti pravosuđa od 2000. do 2013. godine, uspoređujući razvoj u Srbiji s onim u Hrvatskoj i Sloveniji. Dok je Slovenija još na početku tog razdoblja dosegla razinu usporedivu sa zapadnoeuropskim demokracijama, Srbija i Hrvatska se kroz cijelo

Jedno od temeljnih demokratskih načela upozorava na to da kad je vladajuća stranka snažnija od svih oporbenih stranaka zajedno, opozicija ne može obavljati svoju primarnu funkciju kritičkog korektiva vlasti

promatrano razdoblje nalaze u skupini polukonsolidiranih demokracija, dijeleći probleme kao što su slaba pravna država, raširena korupcija i neslobodni mediji.

Najvažniji zaključak koji se nameće zasigurno je izostanak bilo kakvog napretka tijekom cijeloga promatranog razdoblja. Čini se da razina vladavine prava koju su te zemlje postigle do početka prošlog desetljeća predstavlja svojevrsno trajno posti-

gnuće, unatoč retorici kontinuiranog napretka koja se opravdava, s jedne strane, razvojem formalnih demokratskih institucija i, s druge strane, prilagodbama u procesu približavanja Europskoj uniji. Brojne analize upućuju na to da slobodni i poštenu izbori, uz postojanje stabilnoga i kompetitivnoga stranačkog sustava, utječu na razvoj vertikalne i horizontalne političke odgovornosti, kvalitete pravne države i demokratske mehanizme podjele vlasti.

Posebno se važnim smatra kompetitivnost stranačkog sustava, s obzirom na to da prisutnost snažne opozicije i neizvjesni ishodi izbora osiguravaju važne mehanizme demokra-

tizacije: međusobni nadzor stranaka, sposobnost opozicije da utječe na ponašanje vlade i, u krajnjoj instanciji, prijetnju svrgavanja s vlasti.⁵ Kontinuirano natjecanje političkih stranaka i realni izgledi za promjenu vlasti jačaju formalnu diobu vlasti i pravnu državu, jer te institucije osiguravaju garancije svim strankama. Naime, ako neka vladajuća politička stranka predviđa da će u skoro vrijeme prijeći u opoziciju, postaje joj u interesu da stvori jake i neovisne institucije koje će joj osigurati poštene uvjete u borbi za povratak na vlast.

Iako se izborni proces u Srbiji nakon 2000. načelno smatra slobodnim i poštenim, a stranačko je natjecanje nesumnjivo kompetitivno i dovodi do promjene vlasti, u proteklom desetljeću nismo svjedočili značajnijem napretku sukladno pretpostavljenim demokratskim načelima. Umjesto toga u Srbiji se uočavaju usporedni procesi razvoja formalnih demokratskih institucija s jedne strane i jačanja otpornosti autoritarnih tendencija u modelu vladanja s druge strane. Kako bih argumentirala ovu ključnu tezu, najprije ću dati pregled ključnih odrednica stranačkog sustava u Srbiji u proteklom desetljeću, a zatim ću analizirati što se promijenilo nakon posljednjih parlamentarnih izbora.

Odrednice stranačkog natjecanja u Srbiji 2000. – 2014. godine

Između 2000. i 2012. godine sve su srpske vlade vodile stranke DOS-a: Demokratska stranka (DS) ili Demokratska stranka Srbije (DSS). U tom je razdoblju najjačim strankama iz Miloševićeva režima (Socijalističkoj partiji Srbije i Srpskoj radikalnoj stranci) bio onemogućen pristup vlasti. Nakon parlamentarnih izbora 2008. SPS je postao mlađi partner u DS-ovoj vladi, koja se, kao netipična koalicija, smatrala pozitivnim znakom stvaranja umjerenog SPS-a. No, za razvoj stranačkog sustava u Srbiji puno su važniji bili parlamentarni izbori 2012. koji su omogućili dolazak SNS-a na vlast. Naime, formiranjem koalicijske vlade SPS-a i SNS-a tek je na tim izborima ispunjen "Huntin-

gtonov test⁶ dvostruke smjene vlasti kao mjere konsolidacije demokracije, pune dvadeset i dvije godine nakon uvođenja višestranačja.

Iako su od 2000. na vlasti bile stranke DOS-a, sve do 2008. najpopularnija stranka u Srbiji bili su Šešeljevi radikali. Ta je stranka u tri uzastopna izborna ciklusa od 2003. do 2008. osvajala oko 80 mandata u Skupštini, što DS-u ili DSS-u samostalno nikad nije uspjelo. Nakon izbora 2008. vodstvo Srpske radikalne stranke sukobilo se oko pitanja potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju Europskoj uniji. Dio se članova izdvojio i osnovao Srpsku naprednu stranku (SNS) pod vodstvom Tomislava Nikolića, oblikujući umjereniji profil nacionalne desnice. Građani su podržali tu promjenu na parlamentarnim i predsjedničkim izborima 2012. godine, kada je SNS bio pojedinačno najuspješnija stranka, dok je Srpska radikalna stranka izgubila parlamentarni status.

U *Grafikonu 2* prikazani su rezultati parlamentarnih izbora održanih 2008., 2012. i 2014.

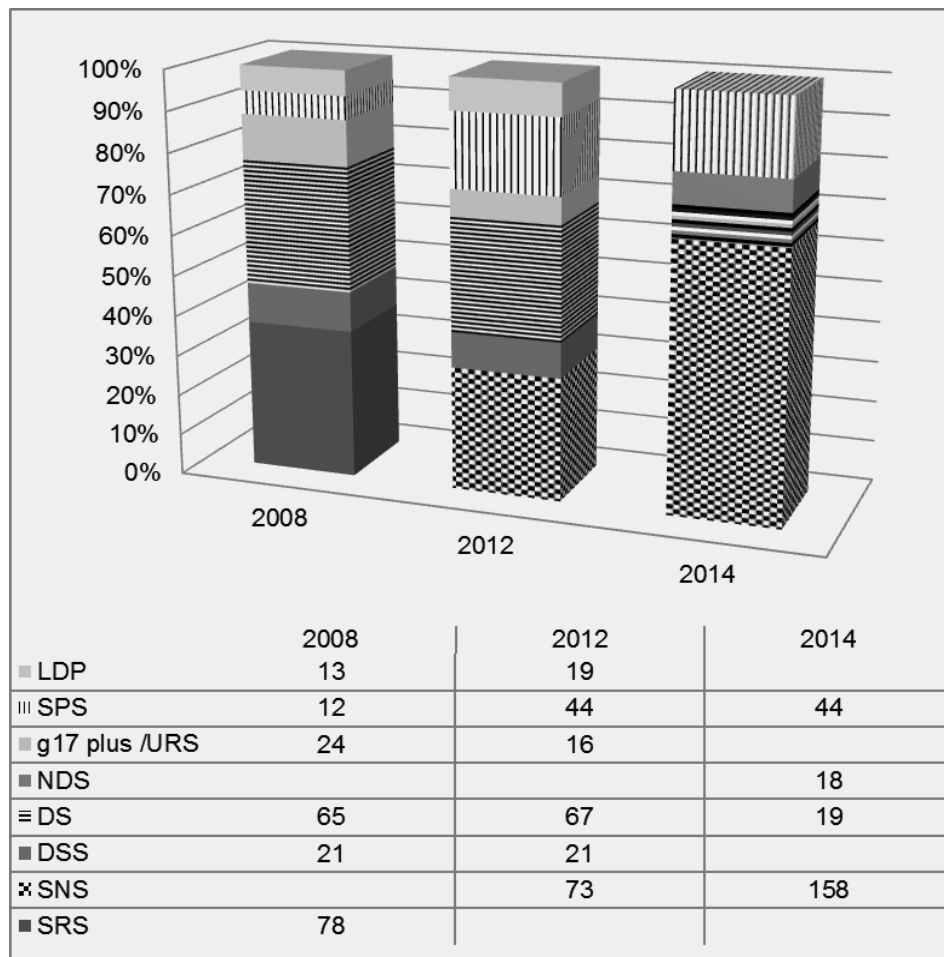
godine s obzirom na broj mandata. Nameće se nekoliko zaključaka. Prvo, vidi se kako je SNS odmah po nastanku preuzeo sve glasove SRS-a, koji više nije sposoban prijeći izborni prag. SPS je, zahvaljujući ulozi mlađeg partnera u Tadićevoj vladi 2008. godine, u narednima izbornim ciklusima osvojio značajno veći broj mandata. Nakon ovogodišnjih izbora SPS je postao druga po snazi politička stranka u Srbiji. Može se zaključiti kako su se neliberalne i nacionalističke stranke, kojima upravljaju bivši Miloševićevi suradnici, uspješno rehabilitirale i postale najvažniji politički akteri u Srbiji.

Istovremeno, demokratski se blok između posljednjih dvaju parlamentarnih izbora u potpunosti urušio. Dok su na izborima 2012. DS i SNS bili gotovo izjednačeni, demokratski blok nije se uspio konsolidirati tijekom dviju godina provedenih u opoziciji. U tom se razdoblju DS raspao na dvije stranke koje su zajedno ostvarile oko 55 posto prethodnoga izbornog rezultata, dok LDP, URS i DSS nisu uspjeli prijeći ni izborni prag.

Jačaju li autoritarne tendencije?

Trebamo li interpretirati izborne rezultate 2014. kao zabrinjavajući pokazatelj jačanja autoritarnih tendencija u Srbiji?⁸ Navest ću dva argumenta koja osporavaju tu tezu te jedan, ali broj 17 - travanj 2014.

Grafikon 2: Rezultati parlamentarnih izbora u Srbiji 2008. – 2014. (broj mandata u Skupštini)⁷

Izvori: Izvještaj Republičke izborne komisije 2014. godine; Dolenc 2013.

presudan, koji joj ide u prilog.

Prvo, već su prije parlamentarnih izbora 2012. sve stranke usvojile demokratsku retoriku i prihvatile suradnju s EU-om u svim ključnim područjima – od suradnje s Haškim sudom i pregovora o statusu Kosova do institucionalnih reformi u borbi protiv korupcije i jačanja pravne države. Osim toga, sve su parlamentarne stranke odbacile etnonacionalističke programe. Dapače, na pobjedničkoj izbornoj listi SNS-a bile su i stranke bošnjačke, romske i goranske manjine. Može se reći kako je došlo do normalizacije parlamentarne politike u Srbiji, u kojoj smjena vlasti ne izaziva dalekosežne posljedice za karakter režima i vanjskopolitičku orijentaciju zemlje, posebice u pogledu njezine važnosti za stabilnost jugoistočne Europe. Na posljednjim je izborima jedino Koštuničin DSS bio protiv priključenja Srbije Europskoj uniji, zbog čega je kažnjen gubitkom parlamentarnog statusa.

Dinamika stranačkog natjecanja u Srbiji dosegla je točku gdje su programi relevantnih stranaka značajno podudarni. U izbornoj kampanji 2014. nudila su se obećanja boljeg života svih građana te se često pozivalo na vjerodostojnost stranačkih vođa. Sve su stranke obećavale nova radna mjesta, povećanje investicija i provođenje reformi, dok su njihovi vođe tvrdili da su upravo oni vrijedni povjerenja građana. Svi su u isti glas tvr-

dili da su bitno drukčiji od onih drugih, pozivajući građane da pogledaju tko govori istinu i zalaže se za prave vrijednosti. U tom smislu za građane Srbije nema velike razlike vodi li ih SNS, SPS ili DS.

Drugi argument zašto ovi izbori ne znače pravu promjenu leži u činjenici da su proteklog desetljeća sve političke stranke u Srbiji pribjegavale ozbiljnim zlouporabama vlasti. Atentat na premijera Đinđića 2003. pomogao je rasvijetliti činjenicu da nikad nije došlo do pravog raskida s Miloševićevim režimom i njegovim načinom vladanja.⁹ Sredinom dvijetisućitih o Srbiji možemo govoriti kao o dvostruko zarobljenoj državi – s jedne su je strane zarobile privilegirane ekonomske elite bliske vlasti¹⁰, dok su je s druge strane ograničavale političke stranke sklone zlouporabi državnih resursa. Jednom kad su stranke međusobno podijelile portfelje u državnoj upravi i javnim poduzećima, one su nad njima uspostavile potpunu feudalnu kontrolu.¹¹ Stranke su s vremenom razvile perverznan oblik međustranačke solidarnosti u zajedničkom cilju održanja na vlasti, simulirajući pred građanima izbornu natjecanje, ali nikad ne dozvoljavajući da taj proces ugrozi uhodan sustav podjele plijena.¹²

Suprotno očekivanjima, situacija se nije bitno promijenila ni kada je Tadićev DS postao najjača stranka u Srbiji nakon parlamentarnih izbora 2008. godine. DS je tada učvrstio vlast kao stranka s najuvjerljivijim demokratskim i proeuropskim programom, no, na razočaranje svojih birača i građana Srbije,

Nakon ovogodišnjih izbora SPS je postao druga po snazi politička stranka u Srbiji. Može se zaključiti kako su se neliberalne i nacionalističke stranke, kojima upravljaju bivši Miloševićevi suradnici, uspješno rehabilitirale i postale najvažniji politički akteri u Srbiji

politizacija države, zlouporaba vlasti, nesamostalnost sudstva i slabosti u vladavini prava ostali su prisutni u jednakoj mjeri. Kao recentan primjer nepoštivanja pravne države izdvojila bih Tadićev pokušaj da na predsjedničkim izborima 2012. bude izabran na treći mandat, iako Ustav propisuje maksimalno dva mandata.¹³

Proces europskih integracija ostavio je vidljiv utjecaj na retoriku političkih stranaka, osigurao je važne ustupke srpskog vodstva vezane uz suradnju s Haškim sudom i pregovore o statusu Kosova te je pokrenuo niz institucionalnih reformi u području pravosuđa, sigurnosnih službi i regulatornih agencija. Važno je naglasiti kako su te reforme implementirane tako da ne ugroze sustav podjele plijena među političkim

strankama i ekonomskim elitama. U tome je pogledu Srbija slučaj koji pokazuje, suprotno očekivanjima, da slobodni izbori i kompetitivan stranački sustavi nužno ne vode demokratizaciji političkih institucija, a toj tezi zasigurno ne proturječe ni posljednji izbori.

To me vodi do trećeg argumenta, koji upućuje na ozbiljnu zabrinutost zbog rezultata posljednjih parlamentarnih izbora. Ako prihvatimo ocjenu prema kojoj je demokracija u Srbiji tek

Nakon ovih izbora Vučiću ne trebaju koalicijski partneri, a Dačićev SPS i Tadićev NDS žive u nadi kako će biti pozvani da sudjeluju u vladi

djelomično konsolidirana zbog slabe pravne države, dominacije izvršne vlasti i snažne politizacije države, predominacija koju je SNS osigurao na posljednjim izborima zasigurno širom otvara vrata većoj zlouporabi vlasti. U političkim sustavima gdje slabo funkcionira horizontalna podjela vlasti, koalicijske vlade zajedno s opozicijskim strankama čine kakav-takav nadomjestak pravoga sustava kočnica i ravnoteža.¹⁴ Nakon ovih izbora Vučiću ne trebaju koalicijski partneri, a Dačićev SPS i Tadićev NDS žive u nadi kako će biti pozvani da sudjeluju u vladi. Kada tomu pridodamo slabost zakonodavne i sudske vlasti, lojalnost većine medija Aleksandru Vučiću, kao i njegovu dokazanu vještinu upravljanja javnim mnijenjem, jedini preostali izvor političke opozicije postaje pritisak odozdo, odnosno djelovanje civilnog društva i širi građanski aktivizam.

Bilješke

- 1 Stavljanin, D. (2014). Is Serbia Headed For 'Orbanization'? *Radio Slobodna Europa*. <http://www.rferl.org/content/serbia-one-party-dominance/25301622.html> (pristupljeno 31. ožujka 2014.)
- 2 Vidi tematski blok o izborima u srpskom tjedniku *Nedeljnik*, 20. 3. 2014.
- 3 Milić, J. (2014). Further 'Putinization' Awaits Post-Election Serbia. *Balkan Insight*. <http://www.balkaninsight.com/en/article/further-putinization-awaits-post-election-serbia> (pristupljeno 31. ožujka 2014.)
- 4 Isto izvješće Bosnu i Hercegovinu kategorizira kao hibridni režim, a Kosovo kao polu-konsolidirani autoritarni režim. Dostupno na: <http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2013#.UzllOfm4WA8> (pristupljeno 31. ožujka 2014.)
- 5 Przeworski, A. (1991). *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*; O'Dwyer, C. (2006). *Runaway State-building: patronage politics and democratic development*; Grzymala Busse, A. (2007). *Rebuilding Leviathan: Party competition and state exploitation in post-communist democracies*.
- 6 Huntington, S. (1991). *The Third Wave: Democratization in the late Twentieth Century*.

- 7 Radi preglednosti analize u *Grafikonu 2* nisu prikazani rezultati za sve parlamentarne stranke, već samo za najvažnije stranke (one koje mogu voditi vladu ili imaju koalicijski potencijal).
- 8 Teza koju zagovara Florian Bieber u tekstu "Authoritarian Temptation", 15. 3. 2014. Dostupno na: <http://fbieber.wordpress.com/2014/03/15/the-authoritarian-temptation/> (pristupljeno 31. ožujka 2014.)
- 9 Popović, S. (2010). *One gorke suze posle*. Beograd: Peščanik. (kod prethodnih knjiga nema podataka o izdavaču!)
- 10 Pavlović, D. (2006). Zarobljena država. U: Mihaljević, S. *Pet godina tranzicije u Srbiji*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung.
- 11 Pešić, V. (2007). Partijska država kao uzrok korupcije u Srbiji. *Republika*, svibanj, str. 202–205.
- 12 Srđa Popović u intervjuu autorici. Više u Dolenc, D. (2013). *Democratic Institutions and Authoritarian Rule in Southeast Europe*, ECPR Press.
- 13 Pravnu osnovu pronašao je u činjenici da je prvi predsjednički mandat bio u drugoj državnoj zajednici, Srbiji i Crnoj Gori.
- 14 Bieber, F. (2014). What the elections mean for Serbian democracy. <http://fbieber.wordpress.com/2014/03/24/what-the-elections-mean-for-serbian-democracy/> (pristupljeno 31. ožujka 2014.) ■